

В.Б. Британ, Ю.В. Павловський, Р.М. Пелешак, Ю.О. Угрин

Вплив домішок ванадію та хлору на магнітну сприйнятливість монокристалів $Cd_{0,9}Zn_{0,1}Te$

*Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24,
м. Дрогобич, 82100, e-mail: vbrytan@yandex.ru*

Приведено експериментальні залежності магнітної сприйнятливості від напруженості магнітного поля монокристалів $Cd_{1-x}Zn_xTe$ легованих ванадієм або хлором. Виявлені нелінійності зумовлені утворенням магнітних кластерів, які мають суперпарамагнітну природу. Запропоновано інтерпретацію одержаних результатів у рамках моделі ланжевенівського парамагнетизму атомів. Оцінено розміри та магнітні моменти кластерів, які спричиняють виявлені особливості.

Ключові слова: дефекти, магнітна сприйнятливість, магнітний момент, монокристали, кластер.

Стаття постуила до редакції; прийнята до друку 15.03.2016.

Вступ

Виникнення дефектів у процесі росту приводить до суттєвих змін фізичних властивостей. В області низьких температур до нори і акцептори стають парамагнітними[1], а виникаючі в кристалах донорно-акцепторні пари можуть привести до утворення магнітних кластерів[2]. Тому встановлення кореляції між умовами вирощування і фізичними властивостями необхідне для уточнення наших уявлень про природу фізичних властивостей реальних кристалів. Вперше на можливість магнітних методів дослідження дефектів вказав Ф. Крегер[3]. У подальшому були досліджені магнітні властивості $CdTe$, легovanого Ge [4, 5], $IniCl$ [6], $ZnO<Li>$ [7]. Результати цих досліджень дозволили виявити суттєві вклади ван-флексівського парамагнетизму, ланжевенівського діаманетизму і парамагнетизму взаємодіючих між собою донорно-акцепторних пар в сумарну величину магнітної сприйнятливості.

У роботі [8] приведені результати вимірювання намагніченості і магнітної сприйнятливості кристалів $Cd_{1-x}Zn_xTe$, зокрема в магнітному полі $H < 2kE$ виявлено гістерезис залежності намагніченості, обумовлений наявністю магнітних кластерів довільної орієнтації. показано, що суттєвий внесок в магнітну сприйнятливості дає ван-флексівський парамагнетизм, створений електричним полем дефектів. наявність аномальної залежності магнітної сприйнятливості в області температур $T < 50 K$

пов'язано в одному випадку ($x = 0,12$) зі зміною зарядового стану міжвузлового телуру, а в другому ($x = 0,21$) – або з парамагнетизмом невзаємодіючих дефектів, або з антиферомагнітним впорядкуванням дефектів підсистеми, утвореної $ZnCd_i$ I Te_i .

I. Технологія підготовки монокристалічних зразків $Cd_{1-x}Zn_xTe$

Об'єктом дослідження магнітних властивостей служили монокристали $Cd_{1-x}Zn_xTe$, легovanі ванадієм та хлором, вирощені методом сублімації[9]. Зразки для дослідження магнітної сприйнятливості отримувались розрізанням вирощених монокристалічних зливків у визначеному напрямку тонкоюсталеву дротиною при постійному змочуванні масляною суспензією абразивного порошку марки М-5 у формі прямокутного паралелепіпеда. Шліфівка поверхонь зрізу проводилась вручну, використовуючи латунні оправки та водяну суспензію мікропорошку М-5, а самі зразки наклеювались за допомогою парафіну на шліфувальну головку. Заключним етапом обробки поверхонь зразків, для усунення пошкодженого в результаті різання та механічного шліфування поверхневого шару, є хіміко-механічне полірування у

5 % розчині бром у етиленгліколі та диметилформаміді. Знімався шар щонайменше у 500 мкм з кожної шліфованої сторони зразка. Після полірування проводилося багаторазове промивання зразків у бідистильованій воді та чотирихлористому вуглеці марки ОСЧ (особливо чистий).

II. Результати вимірювань магнітної сприйнятливості монокристалів $Cd_{1-x}Zn_xTe$ легованих ванадієм та хлором

Вимірювання магнітної сприйнятливості зразків проводилося методом Фарадея [10] у магнітних полях (0,3 -5,0) кЕ при 77 K та 300 K. Максимальна похибка вимірювання при азотній температурі не перевищувала 3 %.

Експериментальні залежності магнітної сприйнятливості від напруженості магнітного поля ($c(H)$) зразків $Cd_{0,9}Zn_{0,1}Te$ легованих ванадієм та хлором при 77 K та 300 K представлено на рис. 1.

Залежності $c(H)$ можна розглядати як суму двох складових: незалежної (c^{ind}) та залежної від поля складової (c^{ord}), яка пов'язана з впорядкуванням магнітних центрів у кристалі:

$$c(H) = c^{ord}(H) + c^{ind} \quad (1)$$

Складова c^{ind} містить у собі сприйнятливість ґратки (c_L) і незалежну від напруженості магнітного поля парамагнітну складову (c^{par}):

$$c^{ind} = c^{par} + c_L \quad (2)$$

За характером залежності складової $c^{ord}(H)$ зроблено висновок про її суперпарамагнітну

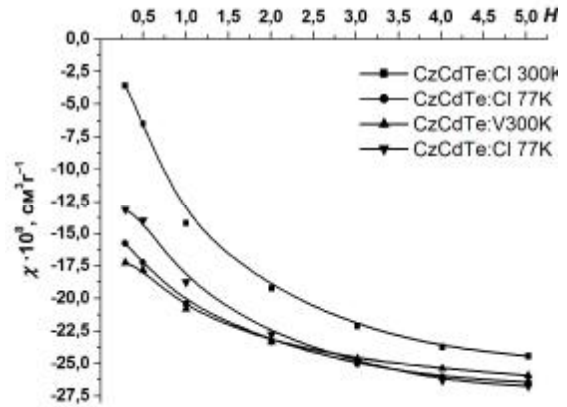

Fig. 1. Experimental dependence of the magnetic susceptibility due to the magnetic field of $Cd_{0,9}Zn_{0,1}Te$ samples.

природу. Підтвердженням цього є також і те, що на досліджених кристалах, в температурному інтервалі 77 – 300 K, не спостерігався гістерезис. Парамагнітні властивості можуть з'явитися при утворенні в кристалах точкових дефектів та їх комплексів. Фізичною причиною появи цього парамагнетизму можна вважати утворення у кристалах «квазіферомагнітних» угруповань (кластерів), які ведуть себе подібно до ланжевенівського парамагнетизму атомів, що володіють магнітним моментом. Основна відмінність полягає у тому, що магнітний момент таких угруповань може бути у $10^3 - 10^5$ разів більшим від магнітного моменту окремих атомів. Природа та розмір цих магнітовпорядкованих кластерів може бути пов'язана з А-центрами та їх концентрацією [8, 11]

Враховуючи зроблені припущення і зауваження, вираз, за допомогою якого можна описати спостережувані криві залежності $c(H)$ (рис. 1) можна записати у наступному вигляді:

$$c(H) = c^{ord}(H) + c^{par} + c_L = N_{cl} m_{cl} L\left(\frac{m_{cl} H}{kT}\right) + c^{par} + c_L \quad (3)$$

де N_{cl} – концентрація магнітовпорядкованих кластерів; m_{cl} – магнітний момент одного такого кластера (будемо вважати у першому наближенні, що магнітні моменти кластерів однакові); $L'(x)$ – похідна від функції Ланжевена, k – стала Больцмана, T – температура. $m_{cl} = N_0 m_B g \sqrt{s(s+1)}$, де N_0 – кількість парамагнітних центрів у одному магнітному

кластері, m_B – магнетон Бора, g – g-фактор (для оцінки приймемо $g = 2$), s – спин парамагнітного центру, з яких складається кластер (для оцінки приймаємо $s = 1/2$). Враховуючи вище приведені міркування та вирази для $L'(x)$ і m_{cl} співвідношення $c(H)$ набуде вигляду:

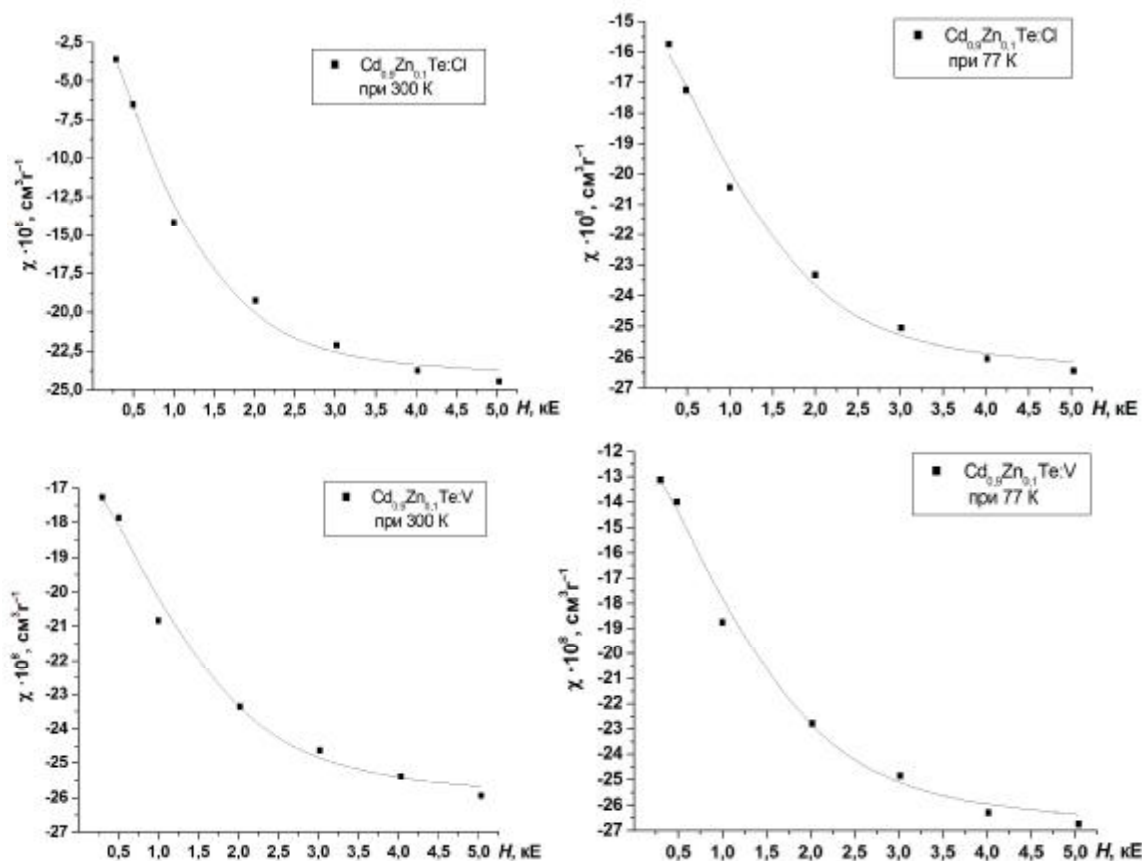

Fig. 2. Experimental (♦) and theoretical dependences(–) $c(H)$.

Table 1

Зразок	N_0/N_{cl}	N_{cl}, cm^{-3}	m_{cl}/m_B
$\text{Cd}_{0.9}\text{Zn}_{0.1}\text{Te:Cl}$ 300 K	$5,7 \cdot 10^{-3}$	$3,3 \cdot 10^{10}$	9,87
$\text{Cd}_{0.9}\text{Zn}_{0.1}\text{Te:Cl}$ 77 K	$1,19 \cdot 10^{-3}$	$9,62 \cdot 10^{10}$	2,06
$\text{Cd}_{0.9}\text{Zn}_{0.1}\text{Te:V}$ 300 K	$4,26 \cdot 10^{-3}$	$2,46 \cdot 10^{10}$	7,38
$\text{Cd}_{0.9}\text{Zn}_{0.1}\text{Te:V}$ 77 K	$1,12 \cdot 10^{-3}$	$1,44 \cdot 10^{11}$	1,94

$$c(H) = N_{cl} N_0 m_B g \sqrt{s(s+1)} \cdot \left(\frac{N_0 m_B g \sqrt{s(s+1)}}{\left(\sinh \left(\frac{N_0 m_B g \sqrt{s(s+1)}}{kT} \cdot H \right) \right)^2 + \frac{kT}{N_0 m_B g \sqrt{s(s+1)} \cdot H^2}} \right) + c^{par} + c_L \quad (4)$$

На рис. 2 приведені результати чисових розрахунків (4) магнітної сприйнятливості $c(H)$ від напруженості магнітного поля в монокристалах $\text{Cd}_{0.9}\text{Zn}_{0.1}\text{Te}$ легованих ванадієм або хлором при температурах 77 K та 300 K і експериментально отриманих значень $c(H)$ (рис. 1).

На основі функції (4), яка апроксимує експериментальні криві магнітної сприйнятливості від напруженості магнітного поля (рис. 1), проведемо оцінку кількості парамагнітних центрів у одному магнітному кластері N_0 та концентрацію магнітовпорядкованих кластерів N_{cl} . Обчислені значення N_0 , N_{cl} та магнітні моменти кластерів представлено у таблиці 1. Аналіз результатів значень

магнітних моментів кластерів, розрахованих за допомогою формули $m_{cl} = N_0 m_B g \sqrt{s(s+1)}$, показує, що із зменшенням температури з 300 K до 77 K магнітний момент кластера в монокристалі $\text{Cd}_{0.9}\text{Zn}_{0.1}\text{Te:Cl}$ зменшується в 4,8рази, тоді як у монокристалі $\text{Cd}_{0.9}\text{Zn}_{0.1}\text{Te:V}$ – 3,8 рази. Це пов'язано з тим, що із зменшенням температури число парамагнітних центрів N_0 зменшується.

Висновки

1. Показано, що легування монокристалів $\text{Cd}_{0.9}\text{Zn}_{0.1}\text{Te}$ домішками ванадію або хлору

призводить до появи нелінійних властивостей залежностей магнітної сприйнятливості від напруженості магнітного поля. Виявлені нелінійності зумовлені утворенням магнітних кластерів, які мають суперпарамагнітну природу.

2. У межах моделі ланжевенівського парамагнетизму атомів з врахуванням експериментальних залежностей магнітної сприйнятливості від напруженості магнітного поля зразків $Cd_{0.9}Zn_{0.1}Te$, легованих ванадієм або хлором, проведено оцінку парамагнітних центрів у одному магнітному кластері N_0 та концентрацію магнітовпорядкованих кластерів N_{cl} .

3. Встановлено, що кількість парамагнітних центрів у одному магнітному кластері (N_0), з

підвищенням температури зростає, тоді як концентрація магнітовпорядкованих кластерів (N_{cl}) – спадає.

Британ В.Б. – кандидат фізико-математичних наук, старший викладач кафедри загальної фізики;

Павловський Ю.В. – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри машинознавства та основ технології;

Пелешак Р.М. – доктор фізико-математичних наук, професор кафедри загальної фізики;

Угрин Ю.О. – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри загальної фізики.

- [1] J. van Wieringen. *Phil. Techn. Rev.* 19, 301 (1957/1958).
- [2] R. Uajt, *Kvantovaja teorija magnetizma* (Nauka, Moskva, 1985).
- [3] F. Kreger, *Himija nesovershennyh kristallov* (Mir, Moskva, 1969).
- [4] Ivanov-Omskii V.I. *Magnetism of CdTe Lattice Defects Phys. Stat. Sol.(a)*. 13(61), 61 (1972).
- [5] R.D. Ivanchuk, E.S. Nikonjuk, A.V. Savickij, I.F. Snicko, *FTP*. 11, 2046, (1977).
- [6] O. Panchuk, A. Savitsky, P. Fochuk, Ye. Nikonyuk, O. Parfenyuk, L. Shcherbak, M. Ilashchuk, L. Yatsunyk, P. Feychuk, *J. Cryst. Growth*. 197, 607, (1999).
- [7] Ju.V. Shaldin, M.M. Musaev, I. Varhul'ska, *Sb. tr. V Mezhd. sem. «Magnitnye fazovye perehody»* (Mahachkala, 2002). S. 98.
- [8] Ju.V. Shaldin, I. Varhul's'ka, M.H. Rabadanov, V.K. Komar', *FTP* 38(3), 300 (2004).
- [9] V.B. Britan, O.M. Pigur, V.D. Popovich, D.I Cjucjura [i dr.], *Neorganicheskie materialy*. 41(7), 782 (2005).
- [10] V.M. Cmoc' ta in., *Patent Ukraïni na vinahid №77284 vid 15.11.2006*.
- [11] D.V. Korbutjak, S.V. Mel'nichuk, Є.V. Korbut, M.M. Borisjuk, *Telurid kadmiju: domishkovi-defektni stani ta detekturni vlastivosti* (Ivan Fedorov, Kyiv, 2000).

V.B. Brytan, Yu.V. Pavlovskyy, R.M. Peleshchak, Yu.O. Uhryn

Vanadium and Chlorine doping Influence on Magnetic Susceptibility of $Cd_{0.9}Zn_{0.1}Te$ Monocrystals

Ivan Franko State Pedagogical University, 82100, Ukraine, Drohobych, 24 Franko str., E-mail: vbrytan@yandex.ru

The magnetic field experimental dependences of vanadium and chlorine doped $Cd_{1-x}Zn_xTe$ monocrystals magnetic susceptibility have been research. The magnetic susceptibility non-linearity has been observed. It is shown that this non-linearity due to super paramagnetic nature magnetic clusters forming.

Keywords: defects, magnetic susceptibility, magnetic moment, monocrystals, clusters.